

<https://dx.doi.org/10.30510/psi.2022.288367.1768>

According to the teachings of the Holy Quran, property has a relative value and is in line with creation and divine pleasure. Property must also flow and be owned through lawful and in a healthy economic direction. Therefore, the dissolution of property in the two meanings of the inherent dissolution of property and the dissolution of business and property is highly emphasized in the teachings of the Holy Quran and money is the criterion of the size of property and transactions and one of the phenomena used in people's economic life for a long time. , Is constantly evolving and evolving. Since 2009, a new form of money has emerged in the world economy. Under the name of encrypted money (bitcoin) and is transferred only through cyberspace. With the spread of this type of money, there is a serious change in the nature and economic function of money. Changes in the nature and function of the economy may lead to a different jurisprudential function than ordinary money. Therefore, it is necessary for jurisprudential scholars to carefully identify the nature and economic functions of this phenomenon by quoting the verses of the Holy Quran and narrations, and to clarify the types of permissible and impermissible rules for its application in economic relations. In this regard, in the present study, first the thematics of cryptocurrencies has been done, then the jurisprudential aspects of the subject of extraction have been explained. Finally, using the research method of multi-stage ijtehad and verses of the Holy Quran related to property and transactions and the opinion of Islamic financial experts and great authorities, the nature of money or its taxation has been studied.

پدیده‌های نوظهور مالی (بیت کوین) از دیدگاه قرآن کریم و فقه امامیه

سکینه آذری^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۵/۰۱

روح الله افضلی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۷/۰۵

میثم تارم^۳

چکیده

از نظر آموزه‌های قرآن کریم مال دارای ارزش نسبی و در راستای آفرینش و رضایت الهی است. همچنین مال باید از طریق حلال و در یک مسیر سالم اقتصادی به جریان و مالکیت در آید. از این رو حلیت مال به دو معنای حلیت ذاتی مال و حلیت کسب و مالکیت بسیار مورد تاکید آموزه‌های قرآن کریم است و پول که معیاراندازه مال و ابزار معاملات و یکی از پدیده‌هایی است که در زندگی اقتصادی مردم از دیرزمان مورد استفاده قرار گرفته به رغم ظاهری ساده، دائما در حال تحول و ارتقا است. از سال ۲۰۰۹ شکل نوینی از پول در عرصه اقتصاد دنیا به وجود آمد. تحت عنوان پول رمزنگاری شده (بیت کوین) و تنها از طریق فضای مجازی منتقل می‌شود. با فراگیر شدن این نوع پول تحول جدی در ماهیت و کارکرد اقتصادی پول ایجاد می‌شود. تغییر در ماهیت و کارکرد اقتصادی ممکن است کارکرد فقهی متفاوتی نسبت به پول معمولی به دنبال داشته باشد. بنابراین لازم است علمای فقه با استناد به آیات قرآن کریم و روایات، ماهیت و کارکردهای اقتصادی این پدیده را با دقت شناسایی نمایند و انواع احکام مجاز و غیرمجاز بکارگیری آن را در روابط اقتصادی روشن کنند. در این راستا در پژوهش حاضر ابتدا موضوع شناسی پولهای رمزنگاری شده صورت پذیرفته سپس ابعاد فقهی موضوع استخراج تبیین گشته است. در آخر نیز با استفاده از روش تحقیق اجتهاد چندمرحله‌ای و آیات قرآن کریم مرتبط با مال و معاملات و نظر خبرگان مالی اسلامی و مراجع عظام تقلید ماهیت پول یا مالیت آن بررسی گردیده است.

واژه‌های کلیدی: قرآن کریم، احکام فقهی، پول رمزنگاری شده، بیت کوین

دانشجویی دکتری فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد جیرفت، دانشگاه آزاد اسلامی، جیرفت، ایران^۱

استادیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد جیرفت، دانشگاه آزاد اسلامی، جیرفت، ایران^۲

استادیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد شهید باهنر کرمان، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمان، ایران^۳

۱.۱. مفهوم شناسی مال

واژه مال از «مول» عربی به معنای دارایی و ثروت است که می‌تواند چارپایانی چون گاو، گوسفند، شتر، بز و مانند آنها باشد. مال از ریشه «میل» به معنای گرایش و بازگشت به چیزی به سبب دوست داشتن است، شاید از این نظر در اشتقاق به مال از ریشه «مول» نزدیک باشد زیرا انسان به اموال گرایش و میل دارد و به سبب دوستی بسیار به سوی آن کشیده شده و باز می‌گردد تا این گونه نیازهای خویش را برآورده سازد.

اما مال در اصطلاح اقتصادی و حقوقی به هر چیزی گفته می‌شود که قابل تملک و مبادله باشد. در فعالیت‌های اقتصادی، مال عبارت است از چیزی که بالفعل یا بالقوه دارای ارزش مصرفی و مبادلاتی باشد. برخی نیز آن را هر چیزی دانسته‌اند که با پول و وجه رایج کشور قابل ارزیابی باشد و ارزش اقتصادی داشته باشد.

در فقه و اقتصاد اسلامی، مال هر چیزی است که منفعت عقلایی و حلالی داشته و قابل تملک باشد؛ پس چیزی که دارای منفعت حلالی نیست، مال محسوب نمی‌شود، هر چند که ممکن است مانند شراب و گوشت خوک برخی از آن منافع ببرند که در اسلام حرام است. (مکاسب، ج ۱، ص ۱۶۱)

۱.۲. اهمیت و ارزش نسبی مال

مال از نظر آموزه‌های وحیانی قرآن کریم، مایه قوام اجتماع و ستون اصلی آن است. خدا می‌فرماید: **وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا**؛ و اموال خود را که خداوند آن را وسیله قوام زندگی شما قرار داده به سفیهان ندهید، ولی از عواید آن به ایشان بخورانید و آنان را پوشاک دهید و با آنان سخنی پسندیده بگویید. (نساء، آیه ۵) از نظر آموزه‌های قرآن کریم، مال و ثروت، فضل الهی به انسان‌ها است (بقره، آیه ۱۹۸؛ مائده، آیه ۲؛ توبه، آیه ۷۶)؛ البته مال زمانی ارزش و اهمیت دارد که در راستای تامین سعادت ابدی و بهشت به کار گرفته شود (توبه، آیه ۱۱۱). بنابراین از نظر مومنان مال و ثروت از ارزش ذاتی برخوردار نیست بلکه ارزش آن به اعتبار امکان بهره‌گیری برای سعادت ابدی و رضایت خدا و پاداش الهی است. پس مالی که در راستای اهداف آفرینش به کار گرفته شود، امری ارزشمند و خیر خواهد بود، وگرنه هیچ ارزشی نخواهد داشت. (بقره، آیات ۲۱۵ و ۲۷۲ و ۲۷۳؛ کهف، آیه ۹۵؛ حج، آیه ۱۱، قصص، آیه ۲۴) مالی ارزشمند و خیر است که در معامله و تجارت با خدا و رضایت او و حمایت از دین اسلام و ارزش‌های آن به کار گرفته شود. (توبه، آیه ۱۱۱)

از نظر قرآن کریم، کاربرد مال و ثروت تنها در دنیا است و اگر ارزش و اعتبار نسبی به آن قائل است (همان، آل عمران، آیه ۱۱۶) در همین دنیا و برای اهداف آفرینش و به کار گیری آن در مسیر رضایت الهی با اعمال صالح است (سبأ، آیه ۱۷)، وگرنه در آخرت مال و ثروت و حتی فرزند هیچ نفعی برای افراد ندارد و موجب رهایی شخص از گرفتاری نخواهد شد. (شعراء، آیات ۶۹ و ۸۸؛ آل عمران، آیات ۱۰ و ۱۱ و ۱۱۶؛ توبه، آیه ۶۸) قرآن کریم بارها تاکید دارد که مال و ثروت همانند فرزندان زینت‌های زندگی دنیوی است و نباید برای آن اصالتی قائل شد زیرا مال و ثروت در آخرت هیچ معنا و مفهومی ندارد. (کهف، آیه ۴۶، همزه، آیات ۳ و ۴)

آموزه‌های قرآن ی تاکید دارد که انسان در فعالیت‌های اقتصادی اصل را بر صداقت و درستکاری گذاشته و کمتر به

گردآوری اموال به هر شکلی بیندیشد، زیرا درستکاری اقتصادی، دارای ارزشی بهتر از داشتن مال و دارایی و تکاثر آن به هر شکل و شیوه‌ای است. (اسراء، آیه ۳۵)

پولهای مجازی یکی از واقعیت‌های عصر حاضر در نظام اقتصادی است که در کنار فرصت‌ها، تهدیدها و مخاطرات مربوط به خود را برای سیستم اقتصادی کشورها به همراه دارد. اما آنچه که در این میان باید مورد توجه قرار گیرد، برخورد آگاهانه و فعالانه سایر نهادهای حکومتی و دولتی تصمیم‌ساز، سیاست‌گذار و برنامه‌ریز است تا بتوان آسیب‌ها و مخاطرات این نوع پول‌ها را برای اقتصاد کشور به حداقل رساند.

حال برای آنکه بتوان سازوکار مناسب و احکام دقیقی در قبال این نوع پول اتخاذ کرد، مراکز و نهادهای فقهی در کشور می‌توانند با در نظر گرفتن ابعاد مختلف پول مجازی در اقتصاد کشور و شناخت دقیق و آگاهانه فرصت‌ها و تهدیدهای آن، احکام شرعی و فقهی متناسب با نظام پولی مجازی را تهیه و تدوین کرده و در اختیار مسئولان و سیاست‌گذاران پولی و مالی کشور قرار دهند تا آنها نیز متناسب با احکام شرع و در نظر گرفتن اهداف نظام اقتصاد اسلامی، نحوه استفاده و برخورد با این نوع پول را در جامعه با اتخاذ قوانین و مقررات مناسب مشخص نمایند.

بحث اصلی در بررسی چالش‌های پدیده‌های جدید پولی و وضعیت شرعی یا غیر شرعی بودن آنها است. در این پژوهش بر اساس مفاهیم قرآن کریم و نظریات محققین و دانشمندان شیعه با بررسی مبانی و احکام فقهی ارز مجازی (بیت‌کوین) با تأمل و تعمق بیشتر به بحث خواهد پرداخت و سعی می‌گردد زوایای تاریک و مبهم آن روشن شود.

از لحاظ اهمیت و ضرورت بحث، برای پرداختن به احکام فقهی و شرعی درباره یک موضوع پیش از آنکه وارد بحث حکم‌شناسی شویم، باید موضوع را به خوبی شناخته و ابعاد مختلف آن را بررسی نماییم. بنابراین لازمه حکم‌شناسی، موضوع‌شناسی است که در بسیاری از مسائل که در دنیای واقعی امروزی رخ می‌دهد، بحث موضوع‌شناسی به دلایل مختلف مغفول مانده است. نظام پولی مجازی و پول مجازی نیز از جمله پدیده‌هایی است که مراکز فقهی هنوز به طور جدی در بحث موضوع‌شناسی آن ورود نکرده‌اند و به همین دلیل احکام فقهی و شرعی متناسب با آن شکل نگرفته است. باید الزامات و احکام متناسب با پول مجازی با موضوع‌شناسی دقیق مورد توجه فقها و مراکز فقهی قرار گیرد، به طوری که جامعیت آن فقه شخصی و حکومتی را با هم دربرگیرد.

پول رمزگذاری شده پدیده‌ای نوظهور در نظام مالی دنیا می‌باشد که به دلیل ویژگیهای منحصر به فرد خود مورد استقبال فراوان در سراسر جهان قرار گرفت به طوری که در مدت زمان بسیار کوتاه توانست جایگاه خود را در مبادلات روزمره فعالان اقتصادی پیدا کند. به همین جهت در سراسر دنیا برای شناخت این پدیده مقالات، کتب و پایان‌نامه‌های بسیاری به رشته تحریر درآمده است. اما این مطالعات صرفاً جنبه فنی و اقتصادی داشته است و تا کنون هیچ مطالعه مشخصی در خصوص جایز بودن به کارگیری چنین پولهایی از منظر فقه شیعه صورت نپذیرفته است. لذا با توجه به ورود این پولها به کشور ایران و وجود مراکز تخصصی در این خصوص، لازم است فقه شیعه نظر خود را در رابطه با انواع به کارگیری آن بیان کند و استفاده کنندگان از این پول را از ابهام خارج نموده و مکلفین را آگاه به تکلیف خویش نماید. این پژوهش در گام اول در تلاش است به معرفی ماهیت این نوع از پول پرداخته و در گام بعدی، ابعاد چالشی این پول را استخراج و به اصول شریعت عرضه کند و مخالفت یا موافقت آن را با این اصول تبیین نماید.

به یقین نتایج این پژوهش برای کلیه افراد جامعه حائز اهمیت می‌باشد. برای علمای شیعی جهت شناخت این پدیده و صدور فتوا، برای قانونگذاران و سیاستمداران جهت وضع قوانین مرتبط با آن و برای آحاد مردم جهت شناخت این پدیده

نوظهور در ایران کاربرد خواهد داشت. عدم وجود مطالعه جدی در این خصوص تا به امروز و همچنین گسترش روزافزون مراکز پول رمزگذاری شده در ایران اعم از صرافیها، شرکتهای صادراتی و خدماتی بین المللی و غیره، اهمیت این پژوهش را دوچندان میکند.

سوالاتی که در این پژوهش مطرح می باشد یکی اینکه برای بررسی پدیده های نوظهور مالی (بیت کوین) از دیدگاه قرآن کریم و فقه باید دو سطح شخصی و حکومتی را مدنظر قرار داد. سطح فقه شخصی که به مسائل نگاه شخصی دارد و سطح فقه حکومتی که با نگاه کلان و سیستماتیک به موضوعات و نهادها می پردازد. بر این اساس از منظر فقه شخصی، این سؤال وجود دارد که اگر یک نفر پول مجازی خرید و فروش کند یا سودی از آن حاصل نماید، مسئله حلال و حرام بودن این سود چگونه است؟ و نظر قرآن کریم و فقه شیعه در خصوص استفاده از پول رمزگذاری شده چیست؟

در منظر قرآن کریم و فقه حکومتی نیز باید ببینیم که رواج پول مجازی در کشور چه تحولاتی برای نظام اقتصاد اسلامی خواهد داشت و از این نوع پول چه نهادهای اجتماعی منتفع می شوند و چه نهادهایی از بین می روند؟ لذا فرضیه تحقیق را به این شکل بیان می شود، که برای بررسی احکام معاملات با پول مجازی از منظر قرآن کریم و فقه، یک قاعده قانونی مشهور توسط فقها ارائه شده است: «الأصل فی المعاملات الإباحه». این بدان معنی است که در معاملات تجاری، اصل کلی قابل قبول است. به عبارت دیگر، همه چیز جایز است، مگر اینکه ما آن را کاملاً بر خلاف اصول شریعت بدانیم. با توجه به این اصل، ارز مجازی در اصل جایز است.

بنابر این فرض اول جایز بودن معاملات با پول مجازی است. در فقه شیعه با در نظر گرفتن ملاحظاتی، ممانعتی با استفاده از پول رمزگذاری شده وجود ندارد.

فرض دوم در رابطه با مبانی و احکام فقهی ارز مجازی (بیت کوین) از منظر قرآن کریم و فقه حکومتی است: رواج پول مجازی در کشور تحولاتی برای نظام اقتصاد اسلامی خواهد داشت و از این نوع پول، تعدادی از نهادهای اجتماعی و اقتصادی منتفع می شوند و بعضی از نهادها زیان خواهند دید.

پیشینه پژوهش:

با توجه به اینکه ارزهای مجازی در چند سال اخیر در اقتصاد بین الملل مورد استفاده قرار گرفته اند، مطالعات پژوهشی کمتری نسبت به سایر حوزه های اقتصادی در رابطه با آن انجام شده است. اما به دلیل ویژگی های خاص این نوع از ارزها میزان رشد اینگونه پژوهش ها رو به افزایش است. اولین و اصلی ترین منبع مطالعه بیت کوین مربوط به ساتوشی ناکاماتو است که در این مقاله برای اولین بار ساز و کار عملی پول رمزنگاری شده یعنی «بیت کوین» را به عنوان نخستین پول خصوصی معرفی می کند.

سپس محققین دیگری از جمله سورد در سال (۲۰۱۲) موره در سال (۲۰۱۳) پارلسترند و ریدن در سال (۲۰۱۵) کراوس در سال (۲۰۱۹) دیبروا در سال (۲۰۱۶) (دعایی ۱۳۹۳ ص ۱۰) در مقالات خود به جنبه های مختلف اقتصادی و اجتماعی بیت کوین پرداختند. در ایران پژوهشگرانی چون کیان ولی در سال (۲۰۱۹) در پایان نامه خود ضمن بر شمردن خطرات فراگیری پول های رمزنگاری شده از جمله پولشویی، فرار مالیاتی، جرائم اینترنتی و سایبری و تسهیل در خرید و فروش کالاهای غیر مجاز، اثبات کرده اند که با گسترش این پولها راه تخلفات فوق هموارتر و آسان تر شده است. شواهد این پژوهش نشان میدهد که پول های رمزنگاری شده، به خصوص در گسترش و تسهیل جرائم سایبری نقش مؤثری ایفا کرده است.

سید حسینی و دعایی در مقاله خود پس از بیان تاریخچه و تبیین مبانی فنی بیت کوین به فرصت‌ها و چالش‌های این پول رمزنگاری شده پرداخته‌اند. آنان مهم‌ترین چالش این پولها را بحث قانون‌گذاری می‌دانند و کشورهای مختلف را بر اساس رویکردشان نسبت به بیت کوین به چهار دسته تقسیم بندی می‌کنند: دسته اول: کشورهایی همانند قاره آمریکا (به جز مکزیک) هستند که منع قانونی ندارند و عمدتاً در حال تدوین قوانین و مقررات هستند. دسته دوم: کشورهایی هستند که به بیت کوین بدبین هستند و مردم را از آن نهی می‌کنند و به دنبال وضع قوانینی برای جلوگیری از آن هستند. همانند مکزیک. دسته سوم: کشورهایی مانند ویتنام و ایسلند هستند که استفاده از بیت کوین را غیر قانونی شمرده‌اند. دسته چهارم: کشورهایی هستند که هنوز موضع مشخصی در این خصوص نگرفته‌اند. همانند ایران (دعایی، ۱۳۹۳، ص ۱۲)

مبانی نظری

با توجه به نوظهور بودن پدیده ارز مجازی در این بخش به تبیین ساز و کار اجمالی ارز مجازی با تأکید بر بیت کوین پرداخته می‌شود.

۲.۱. سازوکار پول مجازی (بیت کوین)

بیت کوین یک شبکه غیر متمرکز و ارز مجازی است که از یک سیستم فرد به فرد و رمزگذاری شده برای تأیید و انجام تراکنش‌ها به جای اعتماد به یک نهاد واسط استفاده می‌کند. با اختراع بیت کوین برای اولین بار پرداخت‌ها بدون دخالت و هزینه نهاد مرکزی صورت پذیرفت. بیت کوین همانند سایر پرداخت‌های دیجیتال همانند پی‌پل نیست که همان پول بدون پشتوانه (فیات) را با مکانیسم دیجیتال منتقل و پرداخت کند بلکه بیت کوین (پول رمزنگاری شده) به خودی خود پولی است که پشتوانه آن ملموس و فیزیکی نیست و در فضای دیجیتال رقم می‌خورد که به نوعی کارکردهای اصلی اقتصادی پول را می‌تواند ایفا نماید (چون، ۲۰۱۵: ص ۲۱، ۱۶).

در بیت کوین تمام تراکنش‌ها در یک دفتر کل نوشته می‌شود. این دفتر کاملاً شفاف است و در اختیار همگان قرار دارد و هر فردی در هر زمانی می‌تواند تمام تراکنش‌های بیت کوین را از این طریق ردیابی کند. به این دفتر که برای همگان در دسترس است، بلاکچین (بلوکهای زنجیره‌ای) می‌گویند. این در حالی است که طرفین معامله با اسم واقعی خود در دفتر کل قابل ردیابی نیستند بلکه از طریق رشته‌ای از حروف و اعداد نمایان هستند. دفتر کل توسط همه اعضای بیت کوین به روزرسانی می‌شود.

در واقع «بلوکها» اسناد کامپیوتری هستند که داده‌های متعلق به شبکه بیت کوین را به صورت دائمی در خود ثبت می‌کنند.

یک مسئله ریاضی به هریک از بلوک‌ها پیوند زده شده است. استخراج گرانی وجود دارند که مدام در حال رقابت بر سر پردازش و ثبت تراکنش‌های شبکه بیت کوین هستند. آنها تلاش می‌کنند که سریع‌تر از بقیه بلوک‌ها حاضر را تکمیل کنند تا به ازای آن، هم کارمزد معاملات را دریافت کنند و هم بیت کوین از شبکه پاداش بگیرند. زمانی که استخراج گر بلوکی را تکمیل کند، برنده به حساب می‌آید و اقدام به حل مسائل می‌کند. جواب مسئله بین گره‌های استخراج به اشتراک گذاشته می‌شود و سپس تأیید اعتبار می‌شود. هر بار که یک استخراج گر یک مسئله را حل کند بیت کوین جایزه دریافت می‌کند و می‌تواند آن را در چرخه شبکه بیت کوین خرج کند. اولین مدرک ثبت شده در بلوک بعدی تراکنش مربوط به جایزه‌ای است که استخراج گر برنده بلوک قبلی دریافت کرده است. مسائل ریاضی به نحوی است که درجه سختی آن نسبت به زمان تعیین

می شود یعنی در نهایت مسائل حل می شود ولی میزان محاسبات آن به صورتی تنظیم می شود که با توجه به توان محاسباتی متوسط سخت افزار کامپیوترهای مورد استفاده توسط استخراج گرها کمتر از مدت مشخصی طول نکشد. در واقع سطح دشواری مسئله ریاضی که باید توسط استخراج گر برنده در پایان تکمیل هر بلوک حل شود نرخ تولید بیت کوین جدید در شبکه را تنظیم می کند. (سید حسینی و دعایی، ۱۳۹۳، ۸۶، ۸۹)

۲.۲. انواع پول مجازی

بسته به نحوه تعامل میان «پول بدون پشتوانه» و پول واقعی، پول مجازی به سه طبقه دسته بندی می شود:

- پول مجازی بسته:

این طرح ها به طور معمول برای خرید کالاها و خدمات مجازی در داخل جامعه مجازی واقعی منظور شده و کاربران پول را از طریق برخی فعالیت ها به دست می آورند.

- پول مجازی با جریان یکطرفه:

پول مجازی به جای پول واقعی خریداری شده اما امکان تبدیل معکوس آن وجود ندارد. (سکه آمازون)

- پول مجازی با جریان دوطرفه:

در این طرح ها می توان از پول برای خرید پول واقعی استفاده کرده و همچنین آن را در تارنما یا توسط صادرکننده های خاص دوباره تبدیل معکوس کرد. (بیت کوین)
این دسته بندی ها بعضی اوقات با یکدیگر هم پوشانی دارند. تمایز دیگری که باید به جز دسته بندی بالا در نظر گرفت متمرکز یا غیر متمرکز بودن پول مجازی است.

۲.۳.۱. مزایای ارز مجازی:

۱- آزادی در پرداخت و دسترسی بین المللی: در پول مجازی پرداخت ها نظیر به نظیر صورت می گیرد و هیچ واسطه ای در پرداخت وجود ندارد. به همین دلیل با این پول می توان به هر کسی در هر جای دنیا بدون وجود کارمزد نهاد واسط و با سرعت، وجه دلخواه خود را پرداخت نمود (چون، ۲۰۱۰: ص ۱۵، ۱۶). این قابلیت در کشوری مثل ایران به دلیل وجود تحریم ها و دخالت های کشورهای بیگانه در تعاملات مالی در سطح بین الملل می تواند مزیت منحصر به فردی به حساب آید و تحولی در نظام مالی کشور ایجاد کند.

۲- هزینه معاملاتی پایین: از معایب نظام های متعارف پرداخت در سطح بین المللی، هزینه های معاملاتی بالایی است که توسط نهادهای واسط دریافت می شود اما در نظام های نوین پرداخت همانند بیت کوین به دلیل فقدان نهادهای واسط هزینه های معاملاتی بسیار اندکی وجود دارد و هر فردی بدون نیاز به پرداخت اضافه ای می تواند وجه خود را انتقال دهد (بانک

مرکزی اروپا، ۲۰۱۵: ص ۱۹).

۳- سرعت بالا در انتقالات بین المللی و فرامرزی: انتقالات در این سیستم به صورت فرد به فرد صورت می پذیرد و به طور میانگین در کمتر از ۱۰ دقیقه وجه از حساب فردی به فرد دیگر منتقل می گردد. در صورت نیاز به سرعت بالاتر هر فرد می تواند با تعریف کارمزدی برای تراکنش خود سرعت انتقال وجه خود را افزایش دهد. در حالی که در سیستم کنونی سرعت انتقال وجه به دلیل وجود واسطه های متعدد بالاتر است (مقامات بانکی اروپایی، ۲۰۱۶: ص ۱۷).

۴- عدم خلق پول بی رویه در اقتصاد و کنترل تورم: با توجه به اینکه خلق پول بر اساس سازوکار تعریف شده در بیت کوین بیش از ۲۱ میلیون واحد امکان پذیر نیست و نیز این نوع پول به صورت غیر متمرکز بوده و در اختیار بانک مرکزی نیست. امکان خلق بی رویه پول و در نتیجه کاهش ارزش شدید پول و یا تورم افسار گسیخته برای آن متصور نیست. به علاوه در کشورهایی که بانک مرکزی از استقلال لازم برخوردار نبوده و سلطه مالی دولت وجود دارد، امکان گسترش حجم پول به واسطه کسری بودجه های دولت در اقتصاد است که این مشکل در رابطه با این پول، مشاهده نمی گردد.

۵- استفاده از ارز مجازی در شرایط تحریمی ایران: یکی از مزایای ارزشهای مجازی برای اقتصاد ایران، استفاده از آن در شرایط تحریم های بانکی است، چراکه همان گونه که بیان شد ارزشهای مجازی نوعی ارز خصوصی محسوب می شود و هیچ نهادی توانایی دخالت در تراکنش های آن را ندارد. همچنین فرستنده و گیرنده در این سیستم غیر قابل شناسایی است و تحریم های بین المللی نمی تواند در تعاملات مالی ایران از این طریق به راحتی اثرگذار باشد.

۶- عدم توانایی دولت ها در مصادره و بلوکه کردن: در بسیاری از کشورها در شرایط خاص سیاسی و اقتصادی، دولت ها اقدام به مصادره اموال و دارایی های اشخاص حقیقی و حقوقی می نمایند و همچنین در وضعیت تخاصم میان کشورها (همانند تنش های میان جمهوری اسلامی ایران و ایالات متحده امریکا) بلوکه کردن اموال امری متداول است. این عدم امنیت در ساختار ارز مجازی امکان پذیر نبوده و حقوق مالکیت اشخاص و دولت ها مورد تعرض و دخالت دیگران قرار نمی گیرد.

۷- امکان رهگیری و شفافیت: قابلیت رصد و رهگیری مبادلات در بیت کوین از جمله مزایای آن (به دلیل استفاده از بستر زنجیره بلوکی) است که در عین نامشخص بودن فرستنده و گیرنده، رهگیری یک بیت کوین از ابتدا تا انتها میسر خواهد بود.

۸- امکان انشعاب و ارتقای پروتکل: در شبکه بیت کوین چنانچه قسمتی از اعضای شبکه تصمیم بگیرند که پروتکل نوشته شده در بیت کوین را ارتقا دهند (به طور مثال اندازه هر بلوک افزایش یابد)، می توان تغییر مد نظر را اعمال نموده و از سیستم موجود جدا شده و ارز دیگری از آن زنجیره به بعد ایجاد کنند. همانند بیت کوین کش.

۹- مزیت نسبی استخراج بیت کوین: به دلیل ارزان بودن انرژی در ایران نسبت به سایر کشورها، استخراج بیت کوین صرفه بیشتری دارد و می تواند سودآوری قابل ملاحظه ای را برای کشور در برداشته باشد.

۲،۳،۲. چالش ها و ریسکها

مهم ترین بحث در فرآیند سیاستگذاری یک پدیده نوظهور، شناخت چالش های ناشی از آن است، بنابراین قانونگذار و سیاستگذار باید تسلط جامعی روی تمام ابعاد چالشی ارز مجازی داشته باشد. در ادامه کلیه چالش های مستخرج از پژوهش های علمی، گزارش های نهادهای بین المللی و یافته های نویسندگان با توجه به شرایط اقتصاد ایران به همراه بهره گیری از

تجزیه و تحلیل غلتان(متحرک) آورده می شود.

- ۱- نوسانات قیمتی و بی ثباتی: قیمت بیت کوین در طول دوره خود با فراز و نشیب های زیادی مواجه بوده است، به طوری که طی ۴ سال از کمتر از یک دلار به بالای هزار دلار رسید.
- ۲- فقدان قوانین و مقررات مشخص: پول مجازی برعکس پول های سنتی از قوانین و مقررات شفاف برخوردار نبوده و این می تواند تبدیل به یک چالش جدی برای هر دولتی شود چراکه راه را برای انجام کارهای مجرمانه، پولشویی و غیره باز می کند و این مشکل به خاطر ماهیت رمزگذاری شده این پول است که در آن هویت واقعی فرستنده و گیرنده ناشناخته می ماند (بانک مرکزی اروپا، ۲۰۱۲: ص ۲۱).
- ۳- تهدید اقتصاد واقعی: جایی که پول حقیقی و مجازی ارتباط پیدا می کنند پول مجازی مقدار تقاضا را در دنیای حقیقی می تواند تحریک کند. همچنین دیگر عوامل اثرگذار بر سیاست پولی نیز از این طریق می تواند تحت تأثیر قرار دهد (هلبلینگ، ۲۰۱۶: ص ۲۱، ۱۸).
- ۴- مشخص نبودن هویت فرستنده و گیرنده: همان گونه که بیان شده این پول از ساز و کار رمزنگاری شده برای ایجاد امنیت در شبکه استفاده می کند. بنابراین هیچ فرستنده و گیرنده ای قابل شناسایی نیست
- ۵- تضعیف بانک مرکزی و نهادهای واسط: با رواج پول های مجازی، نقش نهادهای واسط و بانک مرکزی در تراکنش های کشور کم رنگ می شود و این می تواند یک خطر بسیار جدی برای سیستم پولی و مالی یک کشور باشد، چرا که در این صورت جایی برای اعمال سیاست های پولی نمی ماند و هیچ نظارتی بر تراکنش های روزانه وجود نخواهد داشت (بانک مرکزی اروپا، ۲۰۱۲: ص ۲۰).
- ۶- امکان فرار مالیاتی، پولشویی و گسترش بخش غیررسمی اقتصاد: به دلیل ماهیت رمزنگاری شده این پول و عدم شناسایی طرفین معامله، انگیزه برای انتقال بخشی از معاملات و نگهداری در آمد و ثروت توسط این سیستم وجود داشته و در نتیجه فرار مالیاتی امکان پذیر خواهد بود.
- ۷- بروز مشکلات امنیتی: الکترونیکی بودن پول مجازی چالش های امنیتی مانند گم شدن، هک شدن - حساب کاربر و سرقت را به همراه دارد (مکارتی، ۲۰۱۰: ص ۱۱۵۰). به علاوه اگر کاربر اطلاعات - حساب و رمز عبور خود را فراموش کند پولهای او برای همیشه از بین می رود (بوهوم و همکاران، ۲۰۱۵: ص ۲۳۳).
- ۸- مشکل وراثت: در نظام بانکی موجود در صورتی که صاحب - حساب فوت کند، این امکان برای ورثه وجود خواهد داشت که پس از طی مراحل قانونی، دسترسی به حساب فرد متوفی داشته باشند. در حالی که در سیستم بیت کوین دسترسی به حساب شخص صرفا با داشتن آدرس کیف پول و رمز عبور امکان پذیر است، در صورتی که این اطلاعات تنها در اختیار متوفی باشد، هیچ مکانیسمی برای دستیابی ورثه به ارث خود وجود نخواهد داشت.
- ۹- چالش فقهی: از چالش های مهم هر پدیده نوظهور در اقتصاد ایران، نظر شریعت در خصوص آن است که آیا آن را مشروع می داند یا خیر؟ در خصوص پول مجازی نیز چنین است. تاکنون هیچ نظر قطعی از سوی فقهای شیعه در خصوص استفاده از پول مجازی اعلام نشده و لازم است هر چه سریع تر در این رابطه اقدامی صورت پذیرد. البته ناگفته نماند که برخی از فقهای فرق دیگر اسلامی نظر خود را در خصوص پولهای مجازی اعلام کرده اند. همچنین برخی از محققان معتقدند این پول به دلیل عدم امکان خلق پول نسبت به اسکناس های بانکی تطابق بیشتری با ممنوعیت را دارد.
- ۱۰- ابهام در ماهیت ارزهای مجازی: از مهم ترین چالش های ارز مجازی در سراسر جهان ابهام در ماهیت حقیقی آن

است. آیا ارزش مجازی می‌تواند نقش پول را مطابق با تعریف آنچه عبارت است از هر چیزی که مورد قبول عامه مردم جهت پرداخت برای خرید کالا، خدمات و پرداخت بدهی واقع شود، ایفا نماید؟ (میشکین، ۲۰۰۷) با توجه به تفاوت تفسیر از ماهیت و سازوکار ارزش مجازی برخی از کشورها آنها را جزو «کالا» دسته بندی کرده اند، برخی دیگر جزو «دارایی نامشهود» محسوب کرده اند و دسته دیگر از کشورها ارزش مجازی را تحت عنوان «پول» پذیرفته اند. همان گونه که بیان شد، برخی از دولت ها ارزش مجازی را «پول» محسوب نموده اند و به عبارتی اعتقاد دارند که ارزش مجازی سه کارکرد اصلی پول را که عبارت اند از: وسیله مبادله، واحد محاسبه و ذخیره ارزش (کلی، ۲۰۱۶: صص ۱۷، ۱۰) داراست. به گفته برخی از صاحب نظران اقتصادی، فقط اشیا می‌توانند به عنوان پول در نظر گرفته شوند که به طور گسترده در جوامع فراگیر شده و مورد استفاده قرار گیرند. تنها در این صورت است که می‌توانند سه کارکرد اصلی پول را ایفا نمایند (سلطانی و اسدی، ۱۳۹۶: ص ۸۲).

در نتیجه ارزش مجازی زمانی می‌تواند به عنوان پول مطرح شود که در گستره وسیعی مورد استفاده قرار گیرد و این مسئله تا به امروز به دلیل نوسانات شدید قیمت ارزهای مجازی (لو و وانگ، ۲۰۱۵: ص ۱) و عدم حمایت دولت ها محقق نگردیده و نتوانسته است اعتماد استفاده کنندگان را به خود جلب کند (یرماک، ۲۰۱۳: ص ۱۹).

۱۱- عدم حفظ ارزش: یکی از مشکلات جدی که در خصوص نگهداری ارزهای مجازی وجود دارد، عدم حفظ ارزش آن در گذر زمان است، چراکه حداقل انتظار خریداران ارزش این است که بتوانند آن را در آینده خرج و همان ارزش اقتصادی زمان قبلی را دریافت کنند.

۱۲- برگشت ناپذیری وجه: در سیستم کنونی بانک محور اگر چنانچه مبلغی به طور اشتباه واریز شود، بانک با وکالتی که از جانب سپرده گذار دارد می‌تواند وجه را به راحتی بازگرداند اما در ارزش مجازی چون هیچ نهاد مرکزی و واسطی وجود ندارد و همچنین هویت دارندگان کیف پول مشخص نیست چنانچه وجهی به طور اشتباه به یک کیف پول دیگر واریز شود، به هیچ عنوان قابل شناسایی و بازگشت نیست.

۱۳- تهدید رقبا: ارزش مجازی همچون بیت کوین به دلیل جلب اعتماد به سیستم، متن باز هستند و این مسئله منجر می‌شود که دیگران به راحتی از روی آن برنامه کپی و یک ارزش مجازی دیگر درست کنند، به طوری که تاکنون (اسفند ۱۳۹۵) بیش از ۷۰۰ ارزش مجازی خلق شده است. این روند رقابتی می‌تواند تهدید بزرگی برای ارزهای مجازی اولیه همچون بیت کوین ایجاد کند.

۱۴- فقدان مستند قانونی: انتقال وجه در این نوع ارزها غیر قابل تشخیص و امکان رهگیری آن به راحتی میسر نیست، به طور مثال اگر فردی از یک فروشگاه با ارزش مجازی کالایی را خریداری کند و فروشنده پس از دریافت وجه از ارسال کالا امتناع ورزد، خریدار امکان پیگیری حقوقی از مراجع قضایی به دلیل فقدان مستندات لازم را ندارد، چرا که آدرس ها در بردارنده هویت اصلی مالک نیستند و همچنین فروشنده می‌تواند در هر تراکنش از آدرس جدیدی استفاده کند. علاوه بر این هیچ نهادی متولی این امر نخواهد بود.

۱۵- تأمین مالی گروههای تروریستی و معاند سیاسی: به دلیل ساز و کار پنهان تراکنش های ارزش مجازی، گروه های تروریستی و معاند می‌توانند برای مقاصد خویش، به راحتی از منابع داخلی و خارجی از طریق ارزش مجازی اقدام به تأمین مالی کنند و دستگاههای اطلاعاتی توانایی شناسایی آن را ندارند.

۱۶- نقد شونددگی پایین در اقتصاد ایران: از ویژگی های مهم دارایی های مالی، میزان نقد شونددگی آن است. با توجه به نوظهور بودن این پدیده در اقتصاد بین الملل و به طور خاص در اقتصاد ایران، امکان تبدیل ارزش مجازی به ارزهای رایج و یا

پول رسمی کشور (ریال) در مبالغ بالا دشوار بوده و نیز عدم وجود نظارت مشخص، فاصله میان نرخ خرید و فروش (نرخ حاشیه) در صرافی های فعال در ایران بالاتر از حد متعارف است.

۱۷- نا آشنایی عموم مردم با ارزشهای مجازی: به رغم گذشت هفت سال از پیدایش ارزشهای مجازی در جهان، معرفی این ارزشها و فناوری مرتبط با آنها در مجامع علمی و فضای رسانه ای کشور به طور جدی مطرح نشده است؛ در نتیجه عموم مردم و حتی نخبگان شناخت مناسبی نسبت به ارزشهای مجازی ندارند و این مسئله فراگیری استفاده از این ارزشها را با کندی با مواجه کرده است.

۱۸- عدم امکان تجهیز و تخصیص منابع به فعالان اقتصادی: عدم وجود واسطه مالی همانند بانک در سیستم ارز مجازی، امکان سپرده گذاری در نهاد مالی مشخصی وجود نداشته و به تبع آن تجهیز و تخصیص منابع به فعالیت های اقتصادی میسر نخواهد بود. در این شرایط استفاده بهینه از منابع خرد و کلان صورت نپذیرفته و رشد اقتصادی از این طریق با مشکل مواجه می شود.

۲,۳ احکام مال از دیدگاه قرآن کریم

از نظر آموزه های قرآن ی، مال دارای ارزش نسبی و در راستای آفرینش و رضایت الهی است. بر این اساس، اگر مال و ثروت بدرستی مورد استفاده قرار نگیرد، نه تنها نعمت نیست، بلکه نعمت و بلای جان آدمی در دنیا و آخرت است و باید پاسخگوی دارایی های خویش باشد. همچنین مال باید از طریق حلال و در یک مسیر سالم اقتصادی به جریان و مالکیت به دست آید. از این رو حلیت مال به دو معنای حلالیت ذاتی مال و حلیت کسب و مالکیت بسیار مورد تاکید آموزه های قرآن کریم است.

در آیات قرآن کریم احکامی برای مال و مالکیت آن بیان شده که از جمله مهم ترین آنها عبارتند از:

۱- تحصیل مال حلال: لازم است تا مال از طریق حلال کسب شود که از جمله آنها کسب از طریق خرید و فروش (نساء، آیه ۲۹) با رضایت طرفین و یا کسب از طریق وراثت است. بر این اساس هر گونه کسب و مالکیت مال از طریق غیر شرعی جایز نبوده و انسان مالک آن مال نمی شود. از این رو پرداخت مال رشوه به قضات، برای دستیابی به اموال دیگران، از جمله اسباب باطل جهت تحصیل مال بوده و شخص با حکم قضایی مالک مال غیر نمی شود، هر چند که از نظر قانونی چنین ملکیتی ثابت و اثبات رسیده باشد. (بقره، آیه ۱۸۸)

۲- تصرف در مال حلال: از نظر قرآن کریم تصرف در اموال به دست آمده از راه کسب و تجارت با رضایت طرفین جایز است و شخص در مال خویش هر گونه تصرفات حلالی را می تواند داشته باشد و از منافع آن بهره مند شود. (نساء، آیه ۲۹؛ مائده، آیه ۲) مقصود از «فضلاً» در آیه ارباب حاصل شده از تجارت است. (مجمع البیان، ۱۳۹۰ ج ۳ - ۴، ص ۲۳۹)

۳- حرمت تصرف در مال حرام: از نظر قرآن کریم اجتناب از تصرف در اموال به دست آمده از راه باطل واجب است و شخص نمی تواند در چنین مالی تصرفی داشته باشد. (بقره، آیه ۱۸۸؛ نساء، آیه ۲۹؛ توبه، آیه ۳۴) در این میان تصرف در اموال دیگران از طریق کلاه گذاری شرعی یا دین فروشی و مانند آنها بسیار مذموم دانسته شده است؛ چنانکه خدا تصرف نابخق بسیاری از علمای اهل کتاب در اموال مردم را نقد کرده و آنان را به این عمل مورد سرزنش قرار داده است. (آل عمران، آیه

۷۵؛ توبه، آیه ۳۴) از نظر قرآن کریم مصادیق مال حرام عبارتند از: رشوه، غضب، قمار، مال ربوی، مال مصرف شده در فحشاء و خودفروشی، سرقت، کم فروشی و گران فروشی و مانند آنها.

۴- عقود شرعی: مال باید از طریق عقود شرعی کسب شود. در این صورت، تصرف در اموال به دست آمده از طریق یکی از عقود شرعی جایز خواهد بود. (مائده، آیه ۱)

۵- شرط عقل در جواز تصرف: از نظر قرآن کریم، مال مایه قوام اجتماع است و باید به گونه‌ای مورد استفاده قرار گیرد که به فرد و اجتماع نفع برساند. از این رو، دادن مال به سفیهان و سبک مغزان جایز نیست. (نساء، آیات ۵ و ۶) قرآن کریم نه تنها حرمت تصرف در اموال را برای نابخرد و سفیه حرام دانسته است، بلکه جایز نمی‌داند عقلای قوم مسئولیت اموال را به دست آنان سپارند، بلکه باید خود عهده‌دار مسئولیت اموال سفیهان و نابخردان و کودکان و مانند آنها باشند. همچنین از نظر قرآن کریم، تصرف معاملی در اموال از سوی سفیهان جایز نیست و هر گونه نقل و انتقال از سوی آنان بی‌اعتبار است و معامله آنان باطل است. (نساء، آیات ۵ و ۶؛ بقره، آیه ۲۸۲)

۶- شرط بلوغ در جواز تصرفات: همان طوری که رشد عقلی، شرط جواز تصرف معاملی در اموال است، همچنین بلوغ جنسی به عنوان نشانه طبیعی بلوغ نسبی عقلی در جواز تصرف شرط است. (همان؛ انعام، آیه ۱۵۲؛ اسراء، آیه ۳۴؛ کهف، آیه ۸۲) باید توجه داشت که مقصود از «اشده» بلوغ و کمال عقل است. (مجمع‌البیان، ج ۳ - ۴، ص ۵۹۳)

۷- حرمت کنزاندوزی: از نظر قرآن کریم، مال به عنوان ستون اصلی قوام بخش اجتماع باید در فعالیت‌های اقتصادی به کار گرفته شود و نباید از گردونه فعالیت‌های اقتصادی خارج شود. (حشر، آیه ۷) در این میان خروج اموال صامت چون زر و سیم از چرخه اقتصادی بسیار زیان‌آور است. از این رو قرآن کریم، کنز و گنجینه نمودن اموال طلا و نقره و انفاق نکردن آن در راه خدا و فعالیت‌های سازنده و مفید اقتصادی را حرام دانسته است. (توبه، آیه ۳۴)

۸- حرمت اسراف: از نظر آموزه‌های وحیانی، هر گونه زیاده‌روی در مال و مصرف آن حرام است. (انعام، آیه ۱۴۱؛ اعراف، آیه ۳۱؛ فرقان، آیه ۶۷)

۹- حرمت تبذیر: همچنین ریخت و پاش از مال و نعمت‌های الهی از سوی خدا نهی شده و خداوند این افراد را از برادران شیطان و هم فکر و هم عقیده آنان معرفی کرده است. (اسراء، آیات ۲۶ و ۲۷)

۱۰- حرمت تحصیل مال به دروغ: از نظر قرآن کریم، تحصیل مال به دروغ حرام است (بقره، آیه ۱۸۸)؛ امام باقر(ع): در مورد باطل فرمود: مراد، سوگند دروغ است که موجب به دست آوردن مال می‌شود. (تفسیر نورالثقلین، ج ۱، ص ۱۷۶، ح ۶۱۵)

۱۱- جواز تصرف مالک در مال: هر مالکی در مال خویش حق تصرف در چارچوب‌های شرعی و منفعت حلال دارا است و تفاوتی میان زن و مرد در این میان نیست. (نساء، آیات ۴ و ۳۲) از نظر قرآن کریم، آزادی مطلق و بی‌قید و شرط مالکان در تصرف اموال خویش، امری نادرست است، از نظر شرایع الهی است. (هود، آیات ۸۵ تا ۸۸) اصولاً آزادی بی‌قید و شرط در تصرف اموال خویش، زمینه‌ساز رعایت نکردن قسط و عدالت در مبادلات است. (همان؛ نساء، آیه ۳۰)

۱۲- حرمت غضب مال: از نظر قرآن کریم، غضب مال دیگران حرام است. این عمل از سوی حاکمان و دینمداران به شدت محکوم شده (کهف، آیه ۷۹؛ نساء، آیات ۱۶۰ و ۱۶۱) و خدا در قرآن کریم، دست‌اندازی به دارایی‌های دیگران با شیوه‌های باطل را گناهی بزرگ دانسته است. (نساء، آیه ۲۹) زیرا مقصود از «بالباطل» به قرینه مستثنی «تجاره» عن تراض می‌تواند تمامی تصرفات بدون رضایت از جمله غضب مال دیگران است.

۲،۴. حکم شرعی رمز ارزها

اعلام حکم شرعی آیت الله فاضل لنکرانی بهانه‌ای شد تا حکم شرعی رمز ارزها از جهات گوناگون را مورد بحث و بررسی قرار داده و کنکاشی درباره دلایل حلال یا حرام بودن استفاده از بیت کوین و رمز ارزها داشته باشیم. در این پژوهش از نقطه نظر فقه فردی و فقه حکومتی به بررسی دلایل رد و یا اثبات حلالیت استفاده از بیت کوین پرداخته و نظر مراجع تقلید درباره استفاده از بیت کوین را آورده‌ایم. (محمد، ۱۳۷۲، ص ۴)

برای بررسی هر موضوع از دید شرعی باید از دو دیدگاه فقه فردی و فقه حکومتی آن را مورد کنکاش قرار داد. فقه فردی همانطور که از نام آن برمی‌آید ناظر بر قواعدی است که در سطح استفاده و مواجهه فردی ممکن است مترتب باشند و فقه حکومتی ناظر بر استفاده یا مواجهه یک جامعه اسلامی با پدیده‌ای است که از کنش‌های جمعی یا فردی عمل مردم جامعه اسلامی در قالب مساله مورد بررسی ممکن است حادث شود. حکم و قواعد شرعی رمز ارزها را نیز می‌توان به همین صورت مورد بررسی قرار داد. همچنین باید دقت داشت که مراتب متفاوت درباره رمز ارزها را از یکدیگر جدا کرد و معاملات رمز ارز با رمز ارز، رمز ارز با پول حکومتی، رمز ارز با کالا، استخراج رمز ارز و سایر موارد را تفکیک کرد. علاوه بر آن زمانی که بخواهیم یک رمز ارز را بررسی کنیم باید دقت کنیم که چه کارکردی دارد؟ کارکرد آن کارکرد پولی است یا کالای سرمایه‌ای است؟

- حکم فقه فردی

حکم فقه فردی بیت کوین و رمز ارزها در بحث فقه فردی معاملات، احکام ثمن و مثن هستند که در صورتی که فرض کنیم رمز ارزها بخواهند کارکرد پولی داشته باشند باید احکام یاد شده را در مورد آن‌ها مورد بررسی قرار دهیم. اصول چهارگانه معاملات را باید در مورد حکم فقهی بیت کوین و رمز ارزها مد نظر داشت: وجود یا عدم وجود ضرر، غرر، اکل مال به باطل، ربا در مورد حکم شرعی رمز ارزها، غرر که آیت الله محمد جواد فاضل لنکرانی (فرزند مرحوم آیت الله العظمی محمد فاضل لنکرانی و نوه شیخ فاضل لنکرانی قفقازی) نیز به آن اشاره داشته‌اند و مساله اکل مال به باطل مورد بحث و تحقیق است. غرر در رمز ارز و معاملات بیت کوین غرر در احکام اسلامی به این معناست که در یکی از ارکان معامله شبهه وجود داشته باشد. به طور مثال اگر شخصی بگوید که در برابر دریافت مبلغ مشخصی پول ماشینی به فرد دوم می‌فروشد و نوع ماشین، کیفیت آن و سایر مسائل مهم درباره این کالا مشخص نباشند این معامله از نظر شرعی دارای ایراد بوده و غرری محسوب می‌شود. همچنین اگر ارزش معامله مشخص نشود معامله غرری محسوب می‌شود.

در بیت کوین و معامله رمز ارز و استخراج آن اکل مال به باطل از قواعدی است که صراحتاً در قرآن کریم و در بخش‌های مختلف به آن اشاره شده است که از آن جمله می‌توان به آیه ۱۸۸ سوره بقره « وَ لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتَدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ » اشاره کرد. اکل مال به باطل به شرایطی اطلاق می‌شود که مالی که باطل است مورد مصرف قرار گیرد و به نظر عده کثیری از علما از جمله امام خمینی ملاک تشخیص باطل عرف اجتماعی است هر چند که شرع بر آن مقدم است. به عبارتی اگر شرع در مورد باطل بودن معامله‌ای حکمی ندارد عرف اجتماعی مرجع تشخیص حق از باطل است. به طور مثال اگر معامله‌ای ربا نباشد و بعد از معامله یکی از طرفین بدون دلیل بخواهد معامله را فسخ کند چون این عمل از نظر عرف اجتماعی پذیرفته نیست پس انجام این کار مصداق اکل مال به باطل است. همچنین مالیت از شروطی است که برای صحت معامله لازم است و بنابراین جسمی که مالیت ندارد نمی‌تواند مصداق اکل مال به باطل نباشد.

یکی از ایرادات وارد بر رمز ارزها که بیشتر از طرف اهل سنت مطرح می‌شود مساله قمار در استخراج است زیرا ماینر در

هر لحظه نمی‌داند که در برابر منابع مصرفی جایزه بلاک را دریافت خواهد کرد یا خیر و این مساله به صورت یک احتمال باقی مانده است. در جواب این مساله باید گفت هر چند که ماینرها درباره هر بلاک در بلاکچین در الگوریتم‌های اثبات کار نمی‌دانند که جایزه دریافت خواهند کرد یا خیر، اما در بازه‌های بلندتر می‌توانند انتظار یک درآمد نسبتاً ثابت داشته باشند و بنابراین می‌دانند که در یک ماه به طور متوسط چه مقدار درآمد کسب خواهند کرد. این مساله شبیه قمار را از بین می‌برد. علاوه بر این ماینرها بر خلاف قمار در حال اجرای یک کار مفید برای امنیت و حفظ پایداری شبکه هستند که در تفاوت کامل با قمار است و نوعی جعاله شرعی محسوب می‌شود.

حکم فقه حکومتی

در فقه حکومتی پنج قاعده زیر را باید مد نظر قرار داد: قاعده لا ضرر و لا ضرار در اسلام، نفی سبیل، رعایت مصلحت مسلمین، عدالت و مبارزه با ظلم، اصل امانتداری در بین این موارد تنها مسائل مهم و ایرادات مترتب بر رمزارزها می‌توانند مورد دوم و سوم باشند. قاعده لا ضرر و لا ضرار فی الاسلام از فقه فردی به طریق اولی به فقه حکومتی وارد می‌شود و بیان می‌کند که در هیچ معامله‌ای طرف یا طرفین نباید از معامله متضرر باشند که در سطح حکومتی و اقتصاد نیز قابل تعمیم است. با توجه به اینکه قیمت بیت کوین و رمزارزها بهتر از هر کالای دیگری در سطح جهان با عرضه و تقاضا کنترل و تعیین می‌شود پس در سطح فردی ضرر نمی‌تواند متوجه فردی باشد که از قیمت آگاه است و در غیر این صورت شرط غرر در معامله برقرار خواهد شد. همچنین ضرر عمومی از حضور رمزارزها برای جامعه قابل اثبات نیست و همان طور که در انتهای مقاله توضیح خواهیم داد رمز ارزها دارای ویژگی‌هایی هستند که در نظر اسلام پسندیده بوده ولی ارزشهای فعلی دنیا فاقد این خصوصیات هستند. همچنین از شبهاتی که مطرح می‌شود استفاده بیت کوین برای اعمال مجرمانه از جمله پولشویی، تامین مالی تروریسم، فرار مالیاتی و امثال آن است که نه تنها عینیت ندارد بلکه چون هدف و کاربرد رمزارزها نه به این موارد مشرف بوده و نه محدود می‌شود، این ایرادات همانگونه که بر معامله ابزارهای با کارکرد چندگانه مانند چاقو وارد نیست، وارد نبوده و اشکالات مترتب نخواهند بود.

از عوامل دیگری که برای باطل بودن معامله با بیت کوین یا حرام بودن آن آورده می‌شود ادعای ارتباط آن با دشمنان مسلمانان یا امثال آن است که می‌تواند تحت عنوان قاعده نفی سبیل برای ارائه حکم شرعی له یا علیه رمزارزها استفاده شود. قاعده نفی سبیل ناظر بر مسدود کردن امکان تسلط دیگران بر جامعه مسلمین از طریق رمزارزها است. یکی از محکم‌ترین پاسخ‌ها به این شبهات، قاعده شرعی «البینه علی المدعی» است به عبارت بهتر مدعیان این شبهات تا زمانی که دلیل روشن و دقیقی برای اثبات این ادعا نداشته باشند نباید با استناد به این شبهات حکمی در رد رمزارزها صادر کنند. ضمن اینکه طبیعت غیر متمرکز و توزیع شده اغلب شبکه‌های بلاکچین قابل رصد و مشاهده است. علاوه بر این موارد مالکیت در بلاکچین به صورت خصوصی است و یک حکومت خارجی به واسطه اینکه رمزارزها یا استخراج آن در اختیار مردم آن کشور قرار دارد نمی‌تواند دارای سلطه بر کشور دیگری باشد. همچنین ماهیت اکوسیستم بلاکچین در تشابه با خود شبکه نوعی توزیع شدگی را نشان می‌دهد که طرف‌های مختلف حاضر در شبکه گاه‌گاه منافع متضادی نیز دارند. به طور مثال دارندگان رمز ارزها، ماینرها، صرافی رمز ارزها، کیف پول رمز ارزها، توسعه دهندگان بلاکچین همگی طرف‌های درگیر در اکوسیستمی هستند که هیچ یک بدون حضور حداقلی دیگری قادر به فعالیت نیستند و به طور مثال صرف تسلط بر مخزن کد بیت کوین نمی‌تواند باعث تسلط بر شبکه بلاکچین بیت کوین شود. در مورد رعایت مصلحت مسلمین هم هیچ دلیل یا ادعای له یا علیه رمز ارزها در تقابل با مصلحت مسلمانان وجود ندارد.

بررسی ارزشهای دیجیتال از لحاظ فتواها و نظر علما

نظر مراجع تقلید درباره حکم شرعی رمزارزها در استفتائی که در سال ۱۳۹۶ از تعدادی از مراجع عظام تقلید پیرامون استفاده از بیت کوین در معاملات صورت گرفته است نتیجه استفتاء به شرح زیر است:

نظر مراجع تقلید درباره بیت کوین مرجع تقلید جواب استفتاء درباره استفاده از بیت کوین در معاملات آیت الله خامنه‌ای دفتر معظم له در این باره اظهار نظری چه به صورت نفی یا اثباتا ندارند. آیت الله سیستانی معظم له اجازه فعالیت مذکور را نمی‌دهند. آیت الله مکارم شیرازی با توجه به ابهامات، معامله آن اشکال دارد. آیت الله علوی گرگانی استفاده از آن منوط به حفظ استقلال کشور و با نظر مقام معظم رهبری بلامانع است. آیت الله صانعی اگر پول باشد و یا طرفین معامله آن را به عنوان پول یا چیزی که دارای ارزش است بشناسند، استفاده از آن مانعی ندارد. آیت الله وحید خراسانی استفاده از این پول چنانچه در فرآیند خلق آن کار نامشروعی صورت نگیرد و کار نامشروعی با آن صورت نگیرد و بیت کوین در قالب عقد صلح منتقل شود اشکال ندارد. آیت الله هاشمی شاهرودی با توجه به ابهاماتی که این نوع معامله دارد استفاده از آن جایز نیست. آیت الله شبیری زنجانی اگر اعتبار دریافتی در قبال کار حلال داده شود و بر خلاف قانون نباشد، اشکال شرعی ندارد. آیت الله موحدی نجفی اگر این پول در میان عقلا و بازار معاملات اعتبار دارد، معامله با پول مورد نظر اشکالی ندارد. آیت الله نوری همدانی مسأله مذکور موضوعاً مبین نیست. آیت الله گرامی اگر پشتوانه و اعتبار دارد مشکلی نیست. لیکن پشتوانه دولتی یا بین‌المللی ندارد و فقط بر اساس اعتبار فرد یا گروهی است به خلاف یورو و مانند آن که در صفحات مجازی مبادله می‌شود. جمع بندی در سال ۲۰۱۸ مفتی محمد ابوبکر با جمع‌آوری و جمع‌بندی تمام پژوهش‌های صورت گرفته بر روی حوزه رمز ارزها از دید اسلام و پاسخ به برخی نظرات مخالفان، از استفاده از این ابزارهای تکنولوژی مالی (فینتک) دفاع کرد. (ارزنگار ۱۳۹۷، ص ۸) علاوه بر این از صدر اسلام تا امروز دیدگاه نخبگان دین به مسائل مالی دیدگاه تأیید و امضایی بوده است به این معنا که سیستم پولی و مالی موجود در جامعه را پذیرفته و بخش‌ها مختلف آن را به قوانین دین عرضه کرده و در صورت عدم مغایرت آن را تأیید می‌کرده‌اند. همچنین با توجه به احکام اسلامی تسلط مسلمان بر مال خویش از این جهت باید گفت رمز ارزها و بیت کوین به طور اختصاصی به دلیل ماهیت غیرمتمرکز و همچنین وجود حریم خصوصی باید جایگاه ویژه‌ای در اسلام داشته باشند. امانتداری و حفظ و برقراری عدالت و مبارزه با ظلم همواره از آرمان‌های بنیادگرایانه در شبکه بلاکچین و بیت کوین بوده است.

به طور کلی نظرات فقهای مختلف درباره حکم شرعی بیت کوین و ارزشهای دیجیتال دو دیدگاه متفاوت دارند: گروه اول معتقدند که ارز دیجیتال حرام و در شریعت ممنوع است. گروه دوم استفاده از ارزشهای دیجیتال را بلا مانع یا جایز می‌دانند.

۳.۱. دیدگاه اول: بیت کوین حرام است

علمایی مانند مفتی بزرگ مصر، بخش مذهبی دولت ترکیه و مرکز فقهی فلسطین در فتوایی بیت کوین را حرام اعلام کردند. به طور کلی علت اعلام شده این فتواها تقریباً مشترک است:

(الف) بیت کوین یک پول رایج قانونی نیست.

(ب) صادر کننده بیت کوین ناشناس است.

(ج) بیت کوین زیر نظر قدرت مرکزی یا پشتوانه دولت نیست.

د) بیت کوین نوسانات زیادی دارد و پایدار نیست.

ه) بیت کوین را می‌توان به راحتی برای پول‌شویی و اهداف غیر قانونی مورد استفاده قرار داد.

-در مورد قانونی بودن پول

تا آنجا که به قانون مربوط می‌شود، این موضوع که وقتی یک دولت چیزی را به عنوان پول قانونی انتخاب می‌کند، به طور خودکار در بین افراد آن جامعه پذیرش و مقبولیت می‌یابد، درست است. اما در اصل برای اینکه یک چیز واجد شرایط پول بودن باشد، ضرورتی در قانونی بودن آن نیست. معیار اصلی پول در شریعت، پذیرش آن توسط مردم است. چه از طریق تحمیل آن به مردم از طریق قوانین و یا از طریق پذیرش گسترده داوطلبانه مردم

-در مورد فقدان صادر کننده مرکزی

در مورد بیت کوین، از لحاظ ریاضی انکار قوانین و قواعد موجود بر روند استخراج و تراکنش‌های بیت کوین غیرممکن است زیرا فناوری رمزنگاری که مبنای بیت کوین است، این اجازه را به کسی نمی‌دهد. علاوه بر این، بیت کوین از فناوری بلاک چین استفاده می‌کند که بسیار امن‌تر از سیستم متمرکز دولت‌ها یا بانک‌های مرکزی است. به عنوان مثال، شبکه SWIFT به طور گسترده‌ای توسط بانک‌ها به عنوان یک سیستم پرداخت بین بانکی مورد استفاده قرار می‌گیرد. در ماه فوریه ۲۰۱۶، ۱ میلیارد دلار از حساب بانکی مرکزی بنگلادش دزدیده شد.

- قدرت مرکزی یا پشتوانه دولت

دلواپسی عمده شریعت در مورد پول به دلیل اهمیت حفظ و مراقبت از ثروت است. در طول تاریخ، در چندین مورد دولت‌ها و بانک‌های مرکزی زیادی به دلیل تورم باعث نابودی ثروت (ملی) زیادی شده‌اند: بسیاری از موارد در طول تاریخ، دولت‌ها و بانک‌های مرکزی از طریق تورم ثروت را از بین برده‌اند: جمهوری وایمار آلمان در سال ۱۹۲۳، یونان در سال ۱۹۴۴، مجارستان در سال ۱۹۴۶، یوگسلاوی در سال ۱۹۹۴، اندونزی در سال ۱۹۹۹ و زیمبابوه ۲۰۰۸ نمونه‌هایی از موارد هستند.

یک مثال از عصر معاصر: سیاست پولی و کاهش اجباری نرخ تبادلات ارز در ونزوئلا شکست خورده و این کشور در در بحبوحه یک بحران اقتصادی بزرگ قرار دارد. تورم این کشور در حدود ۵۰۰ درصد است. در این مورد، فقدان یک مقام مرکزی، باعث قدرت بیت کوین شده است و برخی از مردم ونزوئلا به عنوان یک ذخیره ارزش و وسیله تبادل به سمت بیت کوین حرکت کرده‌اند. آن‌ها بیت کوین را قابل اعتمادتر از ارز ملی خود یعنی *bolívar* می‌دانند که برای خرید یک قرص نان باید چند صد اسکناس پرداخت شود.

-در مورد نوسان و ثبات قیمت

یکی از دلایلی که برخی علما بیت کوین و ارزهای دیجیتال را حرام می‌دانند، ناپایدار بودن و نوسانات بسیار زیاد این نرخ تبادل این ارز است. نوسانات یک عامل خارجی است که در تعیین اعتبار پول و ارزش نقشی ندارد. قیمت‌ها همیشه بر اساس قاعده عرضه و تقاضا تغییر می‌کنند، همان‌طور که در همه دارایی‌های دیگر مانند طلا، نقره و ارزهای فیات نیز وجود دارد.

به دلیل حقیقت نوسانات، نمی‌توان بیت کوین و ارز دیجیتال را حرام اعلام کرد. در حقیقت اگر این شرط تعیین کننده بود، تجارت طلا، نقره، دلار آمریکا و یورو هم غیر شرعی است، چرا که این دارایی‌ها نیز دارای نوسان هستند. برای مثال، دو برابر مقدار طلائی که تاکنون در تاریخ تمدن بشری استخراج شده است، در بازارهای دیجیتال طلا در یک دوره سه ماه

تجارت شد.

-در مورد کاربردهای نامشروع و غیرقانونی

همچنین معمولاً این گونه استدلال می شود که بیت کوین و دیگر ارزهای دیجیتال عمدتاً برای پول شویی و دیگر مقاصد غیر قانونی مورد استفاده قرار می گیرند. این هم یک عامل خارجی است که مستقیماً ارتباطی با معیار قانونی اسلامی یک پول ندارد.

به طور کلی استفاده از یک چیز مشروع برای هدف نامشروع، آن را نامشروع نمی سازد. برای مثال می توان به یک روایت از حضرت محمد (ص) اشاره کرد که او فروش انگور به یک تاجر شراب را ممنوع اعلام کرده بود. این برای آن است که شراب در شریعت حرام است اما تولید و تجارت انگور برای اهداف مشروع، بلا مانع است. در این مورد نکته قابل توجه اینجاست که تمام ارزهای فیات فعلی برای اهداف غیرقانونی مانند پول شویی، کلاهبرداری و تجارت نامشروع مورد استفاده قرار می گیرند. اینکه دلار آمریکا در بین تمام ارزهای دیگر، بیشترین کاربرد را برای پول شویی و مقاصد غیرقانونی دارد، کاملاً روشن است.

۳.۲ دیدگاه دوم: ارز دیجیتال در اصل جایز است

برخی دیگر از علما معتقدند که بیت کوین در اصل جایز است. این دیدگاه را می توان با توجه به بحث قبلی درباره معیارهای پول و طلا بررسی کرد. یک قاعده قانونی مشهور توسط فقها ارائه شده است: «الأصل فی المعاملات الإباحه». این به این معنی است در معاملات تجاری، اصل کلی قابل قبول است. به عبارت دیگر، همه چیز جایز است، مگر اینکه ما آن را کاملاً برخلاف اصول شریعت بدانیم. با توجه به این اصل، ارز دیجیتال در اصل جایز است. به همین ترتیب، در صورت وجود ویژگی های زیر، هر چیزی را می توان پول در نظر گرفت:

۱. در میان مردم به عنوان یک چیز ارزشمند تلقی شود.

۲. توسط همه یا گروه قابل توجهی از مردم به عنوان وسیله تبادل پذیرفته شود.

۳. وسیله ای برای سنجش ارزش باشد.

۴. به عنوان واحد حساب عمل کند.

بنابراین، هر ارز دیجیتال (مانند بیت کوین) که شرایط فوق را داشته باشد، به عنوان پول مقبول است.

آنچه که مهم است این است که همان طور که در مقدمه اشاره شد باید به تفکیک حوزه و همچنین با توجه به کارکرد رمز ارزها نسبت به ارائه حکم شرعی در مورد آنها اقدام کرد و صرف اینکه این تکنولوژی را به طور کلی حرام یا حلال اعلام شود چندان منطقی به نظر نمی رسد. علاوه بر این لازم است با یک دید منتقدانه و مقایسه ای توجه شود که مسائل مشابه مالی چگونه با توجه به این قواعد مدیریت و اعلام حکم شده اند به طور مثال آیا در حوزه بانکی، فروش اجناس مانند خودرو، بورس، دلار و استفاده از آن به عنوان ارز خارجی تمامی قواعد فوق در نظر گرفته شده است؟ همچنین باید توجه داشت از آنجا که استفاده از این فناوری به صورت بدون مرز اتفاق می افتد اتفاقاً مقاومت در برابر آن به زودی موجب از دست رفتن فرصت ها خواهد شد و قطعاً و حتماً حرام اعلام شدن بیت کوین و رمز ارزها مصداق بارز بی توجهی به مصلحت مسلمین است که از نقطه نظر اهمیت در راس تمامی قواعد مطرح شده در بالا قرار دارد.

نتایج بحث:

قرآن کریم در آیات مختلفی اصول و معیارهای مهم مالی و اقتصادی را بیان نموده است که از آنها برای بررسی پدیده های نوظهور استنتاج و بهره برداری می گردد، از جمله آیات ۵۸ تا ۶۲ سوره بقره ضرورت آشنائی با علم اقتصاد را مطرح نموده است. بنی اسرائیل تا قبل از ورود به بیت المقدس بیابانگرد بودند و با آزادی کامل عمل می کردند اما وقتی اجازه ورود به بیت المقدس را یافتند ملزم به مراعات شرایط و ضوابط زندگی شهری و قوانین اقتصادی شدند... (و اذا قلنا ادخلوا هذه القرية... منها... قولوا حطه...) (بقره / ۲ / آیات ۵۸ تا ۶۱) ولی بنی اسرائیل با لجاجت و عناد خود از قوانین اقتصادی سرباز زده و به حدود الهی و حقوق مردم تجاوز کردند. (بقره / ۲ / ۶۱) قرآن کریم آنگاه به رابطه میان مکاتب اقتصادی و جهان بینی در آیات ۴۰ سوره غافر و ۱۰ سوره اعراف پرداخته است. (و لقد مکناکم فی الارض و جعلنا لکم فیها معاش قلیلاً ما تشکرون) (اعراف / ۷ / ۱۰) (یا قوم انما هذه الحیوه الدنیا متاع و ان الاخره هی دارالقرار... یرزقون فیها بغير حساب) (غافر / ۴۰ / ۳۹ و ۴۰) قواعد شرعی و کاربرد آن در اقتصاد از منظر قرآن کریم:

الف) قاعده نفی سبیل (۳) (وَ لَنْ یَجْعَلَ اللهُ لِلْکَافِرِینَ عَلَی الْمُؤْمِنِینَ سَبِیلاً) (نساء / ۴ / ۱۴۱)

ب) قاعده نفی عسر و حرج (۴) (ما جعل علیکم فی الدین من حرج) (حج / ۲۲ / ۷۸)

ج) قاعده اتلاف (۵) (و أنفقوا فی سبیل الله و لا تُلْقُوا بِأیدیکم الی التهلُکة) (بقره / ۲ / ۱۹۵)

با استناد به آیات و قواعد فقهی در مورد پدیده نوظهور پولهای مجازی از جمله بیت کوین که یکی از واقعیت های عصر حاضر در نظام اقتصادی است، در کنار فرصت ها، تهدیدها و مخاطرات مربوط به خود را برای سیستم اقتصادی کشورها به همراه دارد. باید بتوان سازوکار مناسب و احکام دقیقی در قبال این نوع پول اتخاذ کرد.

اگر «بیت کوین» را پول بدانیم، شبیه سایر پولها می شود و اگر بگوییم دارایی است، می تواند شبیه اوراق بورس باشد، یعنی دو نگاه پولی و دارایی در این باره وجود دارد. در هر حال چه دارایی باشد و چه نقش پول را ایفا کند، باید حکم شرعی اش بیان شود.

اگر «بیت کوین» دارایی تلقی شود، دو نظر درباره اش وجود دارد: عده ای می گویند «بیت کوین» مال نیست با این دلیل که اصطلاحاً این پول روی هوا و صرفاً یک عدد است و مشخص نیست چقدر اعتبار دارد.

از این رو، باید گفت: اگر از نظر موضوع شناسی، «بیت کوین» مال نباشد، آنگاه معاملات انجام شده با آن از نظر شرعی زیر سؤال می رود و معاملات آن باطل است.

اما برخی می گویند تعیین موضوعات به دست عرف است نه شرع، بنابراین «بیت کوین» مال است و مال بودن آن را عرف تعیین می کند و چون در عرف با «بیت کوین» به عنوان مال معامله می شود.

برای بررسی هر موضوع از دید شرعی باید از دو دیدگاه فقه فردی و فقه حکومتی آن را مورد کنکاش قرار داد. فقه فردی همانطور که از نام آن برمی آید ناظر بر قواعدی است که در سطح استفاده و مواجهه فردی ممکن است مترتب باشند و فقه حکومتی ناظر بر استفاده یا مواجهه یک جامعه اسلامی با پدیده ای است که از کنش های جمعی یا فردی عمل مردم جامعه اسلامی در قالب مساله مورد بررسی ممکن است حادث شود.

- حکم فقه فردی بیت کوین و رمز ارزها در بحث فقه فردی معاملات، احکام ثمن و مثن هستند.

اصول چهارگانه معاملات را باید در مورد حکم فقهی بیت کوین و رمز ارزها مد نظر داشت: وجود یا عدم وجود ضرر، غرر، اکل مال به باطل، ربا در مورد حکم شرعی رمزارزها. غرر در رمزارز و معاملات بیت کوین غرر در احکام اسلامی به این معناست که در یکی از ارکان معامله شبهه وجود داشته باشد.

در بیت کوین و معامله رمزارز و استخراج آن اکل مال به باطل از قواعدی است که صراحتاً در قرآن کریم و در بخش‌های مختلف به آن اشاره شده است که از آن جمله می‌توان به آیه ۱۸۸ سوره بقره «وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِّنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ» اشاره کرد. اکل مال به باطل به شرایطی اطلاق می‌شود که مالی که باطل است مورد مصرف قرار گیرد و به نظر عده کثیری از علما از جمله امام خمینی ملاک تشخیص باطل عرف اجتماعی است هر چند که شرع بر آن مقدم است. به عبارتی اگر شرع در مورد باطل بودن معامله‌ای حکمی ندارد عرف اجتماعی مرجع تشخیص حق از باطل است.

همچنین مالیت از شروطی است که برای صحت معامله لازم است و بنابراین جسمی که مالیت ندارد نمی‌تواند مصداق اکل مال به باطل نباشد.

یکی از ایرادات وارد بر رمزارزها که بیشتر از طرف اهل سنت مطرح می‌شود مساله قمار در استخراج است زیرا ماینر در هر لحظه نمی‌داند که در برابر منابع مصرفی جایزه بلاک را دریافت خواهد کرد یا خیر و این مساله به صورت یک احتمال باقی مانده است. در جواب این مساله باید گفت هر چند که ماینرها درباره هر بلاک در بلاکچین در الگوریتم‌های اثبات کار نمی‌دانند که جایزه دریافت خواهند کرد یا خیر، اما در بازه‌های بلندتر می‌توانند انتظار یک درآمد نسبتاً ثابت داشته باشند و بنابراین می‌دانند که در یک ماه به طور متوسط چه مقدار درآمد کسب خواهند کرد. این مساله شبهه قمار را از بین می‌برد. علاوه بر این ماینرها بر خلاف قمار در حال اجرای یک کار مفید برای امنیت و حفظ پایداری شبکه هستند که در تفاوت کامل با قمار است و نوعی جعاله شرعی محسوب می‌شود.

در فقه حکومتی پنج قاعده زیر را باید مد نظر قرار داد: قاعده لا ضرر و لا ضرار در اسلام، نفی سبیل، رعایت مصلحت مسلمین، عدالت و مبارزه با ظلم، اصل امانتداری در بین این موارد تنها مسائل مهم و ایرادات مترتب بر رمزارزها می‌توانند مورد دوم و سوم باشند. قاعده لا ضرر و لا ضرار فی الاسلام از فقه فردی به طریق اولی به فقه حکومتی وارد می‌شود و بیان می‌کند که در هیچ معامله‌ای طرف یا طرفین نباید از معامله متضرر باشند که در سطح حکومتی و اقتصاد نیز قابل تعمیم است. با توجه به اینکه قیمت بیت کوین و رمزارزها بهتر از هر کالای دیگری در سطح جهان با عرضه و تقاضا کنترل و تعیین می‌شود پس در سطح فردی ضرر نمی‌تواند متوجه فردی باشد که از قیمت آگاه است و در غیر این صورت شرط غرر در معامله برقرار خواهد شد. همچنین ضرر عمومی از حضور رمزارزها برای جامعه قابل اثبات نیست و رمز ارزها دارای ویژگی‌هایی هستند که در نظر اسلام پسندیده بوده ولی ارزشهای فعلی دنیا فاقد این خصوصیات هستند. همچنین از شبهاتی که مطرح می‌شود استفاده بیت کوین برای اعمال مجرمانه از جمله پولشویی، تامین مالی تروریسم، فرار مالیاتی و امثال آن است که نه تنها عینیت ندارد بلکه چون هدف و کاربرد رمزارزها نه به این موارد مشرف بوده و نه محدود می‌شود، این ایرادات همانگونه که بر معامله ابزارهای با کارکرد چندگانه مانند چاقو وارد نیست، وارد نبوده و اشکالات مترتب نخواهند بود.

از عوامل دیگری که برای باطل بودن معامله با بیت کوین یا حرام بودن آن آورده می‌شود ادعای ارتباط آن با دشمنان مسلمانان یا امثال آن است که می‌تواند تحت عنوان قاعده نفی سبیل برای ارائه حکم شرعی له یا علیه رمزارزها استفاده شود. قاعده نفی سبیل ناظر بر مسدود کردن امکان تسلط دیگران بر جامعه مسلمین از طریق رمزارزها است. یکی از محکم‌ترین

پاسخ‌ها به این شبهات، قاعده شرعی «البینه علی المدعی» است به عبارت بهتر مدعیان این شبهات تا زمانی که دلیل روشن و دقیقی برای اثبات این ادعا نداشته باشند نباید با استناد به این شبهات حکمی در رد رمزارزها صادر کنند. ضمن اینکه طبیعت غیر متمرکز و توزیع شده اغلب شبکه‌های بلاکچین قابل رصد و مشاهده است. علاوه بر این موارد مالکیت در بلاکچین به صورت خصوصی است و یک حکومت خارجی به واسطه اینکه رمزارزها یا استخراج آن در اختیار مردم آن کشور قرار دارد نمی‌تواند دارای سلطه بر کشور دیگری باشد. همچنین ماهیت اکوسیستم بلاکچین در تشابه با خود شبکه نوعی توزیع شدگی را نشان می‌دهد که طرف‌های مختلف حاضر در شبکه گاه‌گاه منافع متضادی نیز دارند. در مورد رعایت مصلحت مسلمین هم هیچ دلیل یا ادعای له یا علیه رمز ارزها در تقابل با مصلحت مسلمانان وجود ندارد.

بیت کوین دارای مزایای زیادی است از جمله، اولین مزیت این است که عضویت در این شبکه کاملاً رایگان است. نرم‌افزار مورد نیاز برای استفاده از بیت کوین نیز به صورت رایگان قابل دانلود است. مزیت مهم دیگر بیت کوین در این زمینه هزینه پایین نقل و انتقال پول در مقایسه با دیگر روش‌های انتقال است.

نکته دیگر این است که در حالی که سیستم‌های رایج نقل و انتقال توانایی ایجاد محدودیت برای بعضی کشورها یا مناطق جغرافیایی را متناسب با اهداف خود دارند، امکان محدود کردن بیت کوین وجود ندارد و برای همگان و در همه جا با استفاده از شبکه اینترنت امکان پذیر است.

مزیت دیگر این است که افراد حاضر در این سیستم به صورت کاملاً ناشناس هستند؛ در حالی که تمامی تراکنش‌ها به طور عمومی اعلام می‌شود در عین حال هویت افراد پنهان باقی می‌ماند؛ بنابراین حریم خصوصی افراد بطور کامل حفظ می‌شود. ناشناس بودن افراد در سیستم بیت کوین و حفظ حریم خصوصی آن‌ها همچنان که یک مزیت بشمار می‌آید. همچنین باید توجه داشت از آنجا که استفاده از این فناوری به صورت بدون مرز اتفاق می‌افتد اتفاقاً مقاومت در برابر آن به زودی موجب از دست رفتن فرصت‌ها خواهد شد و قطعاً و حتماً حرام اعلام شدن بیت کوین و رمز ارزها مصداق بارز بی‌توجهی به مصلحت مسلمین است که از نقطه نظر اهمیت در راس تمامی قواعد مطرح شده در بالا قرار دارد.

منابع:

۱. قرآن کریم مجید
۲. European Central Bank, *Opinion on 'Virtual Currencies'*, Banking, ۲۰۱۴.
۳. *Virtual Currency Schemes*, Frankfurt am Main, Bank, European Central Bank, ۲۰۱۲.

Technical Report: *Virtual Currency Schemes*. Bank, European Central ۴

European Central Bank, ۲۰۱۲.

Bitcoin: Economics Technology, " More, T & ,Bohne, R, Christin, N, Edelman, B ۵

and Governance *The Journal of Economic Perspectives*, (۲۰۱۵), ۲۳۸-۲۱۳.

"Bits and Bets" Parker, J & ,Buchholz, M, Delaney, J., Warren, J ۶

Proceedings - "Virtual Currency: New Step in Monetary Development" Di Brova, A ۷

Social and Behavioral Sciences (۲۰۱۶): ۲۲۹, ۴۹-۴۲.

The Economics of Bitcoin and Similar Private Digital " Dwyer, G. P ۸

Journal of Financial Stability "Currencies ۲۰۱۵: ۱۷, ۹۱-۸۱.

Bitcoin - " Si ering, M& ,Glaser, F., Zimmermann, K Haf erkom M, Weber, M C ۹

"Asset or Currency"? ۲۰۱۴.

Yespe, C & ... ,Haberi nei er, K F., Leckow R B., Haksar, V., Almeida, Y., Kashi na, M ۱۰

Initial Considerations "Virtual Currencies and Beyond" No. ۳/۱۶ ۲۰۱۶.

Retrieved from "Bitcoin: Implications for the Developing World" Krause, M ۱۱

(۲۰۱۶), <http://scholarship.claremont.edu/theses>

New York Times, *Why Bitcoin Matters* M Andreessen ۲۰۱۴. ۱۲

"The promise and perils of digital currencies" More, T ۱۳

IJCIP (۳-۴) ۶ ((۲۰۱۳)):

۱۴۹-۱۴۷.

Explaining the market price of Bitcoin and "Rydén, O & ,Pärstrand, E .۱۴

Department of "ot her Cryptocurrencies with Statistical Analysis

Retrieved :۲۰۱۵ , *Mathematics. University of Kungliga Tekniska Högskolan*

from <http://www.divaportal.org/smash/record.jsf>

Economics of Bitcoin: is Bitcoin an alternative to fiat currencies Šurda, P .۱۵

.dev.economicsofbitcoin.com.(۲۰۱۲) *and gold*

۱۶. ابراهیم، عبدی پور، "تحلیل حفری ماهیت پول الکترونیک." *مطالعات حقوق خصوصی*، شماره ۱۶، ۱۳۸۹: ص

۵۳-۸۴.

۱۷. ارزنگار، تحریریه. بیت کوین (*Bitcoin*) چیست؟. ۱۳۹۷. <https://arznegar.com/what-is-bitcoin>

/bitcoin

۱۸. اسماعیل، توسلی، محمد. "بررسی و نقد نظریات برخی از اندیشه واران اسلامی درباره ماهیت پول." *اقتصاد اسلامی*،

شماره ۱۹، ۱۳۸۶: صص ۱۲۳-۱۵۰.

۱۹. اشرفی، سید حسن. *بررسی تاریخی و مبانی فقهی ولایت مطلقه فقیه*. تهران: شهر دنیا، ۱۳۸۳.

۲۰. آملی، عبدالله جوادی. *ولایت فقیه (ولایت فقاومت و عدالت)*. قم: مرکز نشر اسرا، ۱۳۸۵.

۲۱. بجنوردی، سیدمحمد موسوی. "نظرخواهی از فقها پیرامون مسائل فقهی و حقوقی ناشی از کاهش ارزش پول."

رهنمون، ۱۳۷۲۶: ۱۱۰-۱۲۷.

۲۲. توسلی، محمد اسماعیل. "تحلیل ماهیت پول." *اقتصاد اسلامی*، (۱۳۹۱): شماره ۴۸-۱۰۷-۱۳۰.

۲۳. حسین، صابری، فقه و مصالح عرفی، قم: بوستان کتاب. تهران: بوستان کتاب، ۱۳۸۳.

۲۴. خمینی، حضرت امام. ولایت فقیه. تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، ۱۳۹۴.
۲۵. درودیان، سبحانی، حسن و حسین. "ارزیابی انتقادی رویکردهای موجود در هستی شناسی پول؛ ارائه تفسیری بدیل". *اقتصاد اسلامی*، شماره ۵۷، ۱۳۹۴: ص ۱۱۳-۱۳۹.
۲۶. دعایی، سید حسینی، میر میثم و میثم. "بیت کوین، نخستین پول مجازی". "مدیریت پژوهش، توسعه و مطالعات اسلامی (سازمان بورس اوراق بهادار)، ۱۳۹۳.
۲۷. دعایی، میر میثم حسینی، میثم. بیت کوین، نخستین پول مجازی. تهران: سازمان بورس اوراق بهادار، مدیریت پژوهش، توسعه مطالعات اسلامی، ۱۳۹۳.
۲۸. رحمانی، محمد. *بازشناسی احکام صادره از معصومین (علیهم السلام)*. قم: بوستان کتاب، ۱۳۸۲.
۲۹. سبزواری، سیدعبدالاعلی. *مذهب الاحکام فی بیان الحلال والحرام*، ج ۱. قم: مؤسسه المنار، ۱۴۱۶ق.
۳۰. سیدرضی. *نهج البلاغه*. با ترجمه علی دوانی. تهران: بنیاد نهج البلاغه، ۱۳۵۹.
۳۱. سیدعبدالکریم، موسوی اردبیلی. *فقه*. قم: ناشر منشورات مکتبه امیرالمومنین، ۱۴۱۳.
۳۲. طبرسی. *مجمع البیان فی تفسیر القرآن*. با ترجمه محمد بیستونی. مشهد: آستان قدس رضوی، شرکت به نشر، ۱۳۹۰.
۳۳. عبدالسلام، محمد شریف. *المبادئ الشرعیة فی احکام العقوبات فی الفقه الاسلامی*. جلد ۱. بیروت، ۱۴۰۶.
۳۴. عبدیپور، ابراهیم. "تحلیل حقوقی ماهیت پول الکترونیک". *مطالعات حقوق خصوصی*، شماره ۱۶ (۱۳۸۹): ۵۳-۸۴.
۳۵. کمپانی، حاشیه بر مکاسب، ج ۱. قم، ۱۴۰۴.
۳۶. محمد، موسوی بجنوردی، سید. "نظرخواهی از فقها پیرامون مسائل فقهی و حقوقی ناشی از کاهش ارزش پول". *رهنمون (رهنمون، شماره ۶)*، ۱۳۷۲: ۱۱۰-۱۲۷.

۳۷. محمد، مجتهد شبستری، نقادی بر قرائت رسمی از دین. تهران: طرح نو، ۱۳۷۵.
۳۸. محمدباقر، شفتی، سید. فی تحقیق اقامه الحدود فی هذه الاعصار. قمبوستان کتاب، ۱۳۸۵.
۳۹. منتظری، حسینعلی. دراسات فی ولایه الفقیه و فقه الدوله الاسلامیه ج ۱ و ۲، ۱ جلد. قم: المرکز العالمی للدراسات الاسلامیه، ۱۴۰۸ق.
۴۰. نائینی، محمدحسن. منیة الطالب، ج ۱، قم: الجماعه المدرسین بقم المشرفه، موسسه النشر الاسلامی، ۱۳۷۶.
۴۱. نراقی، احمد. عوائد الايام. قم: مکتبه بصیرتی، ۱۳۶۶.